

PRESENTACIÓ

Un país davant l'espill. Crònica d'un cert fracàs col·lectiu.

L'excel·lent monogràfic que té a les mans, és el fruit d'un treball molt sòlid portat a bon terme per un grup d'investigadors que pertanyen a disciplines acadèmiques diferents, però que tenen alguna cosa molt important en comú: els interessa el que ocorre en la comarca en la qual viuen, i estimen el seu país. Formen part d'una nova generació, ben formada i que coneix allò que es treballa en altres països i universitats del nostre entorn. S'han fixat en altres contextos socials, culturals i institucionals diferents; en les seues polítiques territorials, menys exposades al desgovern i a la "distòpia" política.

Prenent com a base la pràctica totalitat dels conflictes ocorreguts en la comarca de la Marina Alta, en els quals el territori era objecte d'atenció, han aconseguit fer un treball difícil però molt ben resolt: una crònica dels conflictes socioterritorials i una mica més, ocorreguts als darrers quaranta anys. Després de la seua lectura, un se n'adona que les seues conclusions ben bé poden ser extrapolades a molts altres territoris i comarques.

És la crònica d'un cert fracàs col·lectiu. Fracàs, perquè quasi ningú va voler escoltar i actuar des de la política. Col·lectiu, perquè la història de les tres-quatre últimes dècades en matèria de política territorial, ens ha posat a tots a prova i aquesta prova no ha sigut superada fins ara com a societat. Especialment, durant el llarg període de creació d'una bombolla especulativa formidable que va evidenciar tots els nostres dèficits i patologies institucionals. Un fenomen amb conseqüències funestes en els camps social, econòmic i territorial.

La primera qüestió que convida a la reflexió, és que la bombolla especulativa es desenvolupa en un context d'ampli recolzament social. Les evidències deixen pocs dubtes sobre l'existència de desgovern territorial, de corrupció política i administrativa, sense massa distinció en l'orientació ideològica. Mai s'ha parlat tant de corrupció difusa en relació amb l'urbanisme des de l'inici de la transició democràtica, i mai va haver-hi tanta opacitat en els processos de presa de decisions relacionades amb la urbanització. Però també, i no convé

oblidar-ho, de permissiva complicitat entre amplis sectors socials, participants del joc “tots guanyem”.

La segona és que s’han desenvolupat processos de “captura” de polítiques. Durant més d’una dècada, proliferaren nombrosos episodis de la mala política que en plena eufòria especulativa immobiliària, ja vaig qualificar com a *capitalisme de casino*. D’ací les reiterades referències a l’urbanisme de promotor, a l’urbanisme transaccional i a l’urbanisme discrecional. En realitat totes aquestes són accepcions que remetien a fenòmens de “captura de l’Estat”, de “captura de polítiques”, de colonització *de facto* d’institucions públiques, per part de sectors de negoci i grups d’interès.

La tercera i més dramàtica conseqüència, és que la corrupció política va augmentar fins al límit de convertir-se en sistèmica. Les evidències deixen pocs dubtes sobre l’existència de col·lisió d’interessos, de confusió entre allò que és públic i el que és privat, del tràfic d’influències, d’utilització il·lícita d’informació privilegiada per a especular, i de falta de transparència. Nombrosos episodis van evidenciar el funcionament, no sempre eficaç i transparent, dels protocols bàsics de l’Estat de dret. El Regne d’Espanya figura avui com el tercer país de l’Europa dels 15, amb major nivell de degeneració política, després de Grècia i Itàlia, davallant del lloc 20 al 30 en els índexs que elabora la *Transparency International*.

En definitiva, es va evidenciar una baixa qualitat de la democràcia i l’absència de les “virtuts institucionals” que es suposa són consubstancials a les democràcies madures. Diverses organitzacions o fundacions com *Greenpeace*, la *Fundació Alternatives* o la pròpia *Transparency International*, han reiterat la necessitat d’abordar reformes radicals per a combatre els deficiències associats a l’urbanisme, millorar el funcionament de les institucions i la qualitat de l’actual democràcia. Tant és així que, fins i tot els alts funcionaris del Banc d’Espanya van alertar al govern l’any 2006, de les dramàtiques conseqüències que es derivarien, si no s’actuava amb rapidesa i contundència per part de les autoritats.

Finalment, s’ha produït un deteriorament evident de la reputació i la imatge d’Espanya. Amb el precedent gens menyspreable dels informes del Parlament Europeu sobre l’urbanisme, des de fa anys som objecte d’atenció i seguiment pels experts i mitjans de comunicació internacionals. Adverteixen no solament de la nostra situació econòmica i de la manca de transparència del nostre sistema financer, també es fan ressò de la nova imatge que projectem, ben diferent de la qual podia existir fa uns anys. Per aquest motiu, ara l’objectiu essencial ha de ser recuperar la imatge de país fiable i transparent.

La publicació és també fidel reflex d'un llarg procés de maduració de contextos històrics i culturals, que com alguna vegada he pogut explicar, quasi sempre respon a una seqüència ben coneguda: la comunitat científica alerta de processos i derives amb les conseqüències negatives, els ciutadans comencen a fer seues algunes de les senyals d'alerta, els mitjans de comunicació es fan ressò, i finalment, els governs acaben incorporant mesures correctores.

De forma reiterada es mostra certa predilecció per atribuir l'actual estat de les coses, i la previsible evolució de determinades actuacions (per acció o omissió) als diferents governs preferentment conservadors, tant en l'escala local com regional. Però aquesta argumentació, no és suficient per a entendre altres claus que entenc són fonamentals en les dinàmiques i els processos amb fort impacte territorial ocorreguts a Espanya. Més que en l'orientació ideològica, l'explicació cal cercar-la en l'àmbit cultural i en l'absència de dispositius institucionals eficaços per impedir el mal govern del territori, i la "captura de polítiques". En aquest escenari, les conclusions d'aquest treball són perfectament extrapolables. Els processos van tenir lloc en contextos específics en els quals els traçats d'infraestructures inadequats, l'ús insostenible de recursos o les propostes d'urbanització massives, estaven socialment legitimades per majories que gaudien d'ampli consens social. L'escàs nombre de ciutadans, o al seu cas, de representants que van optar per les bones pràctiques, constitueixen més bé l'excepció que la regla.

Si ens fixem en les veus minoritàries, tant en la pròpia comarca, com en altres àmbits socials, culturals i acadèmics, ningú va prestar l'atenció deguda a la devastació de paisatges culturals que simbolitzaven la memòria col·lectiva, el balafament dels recursos, o el model de ciutat dispersa que s'estava construint. Va prevaldre el curt termini, en un context majoritari propici que amb prou dificultat anava més enllà de "és bo per al poble" o "crea llocs de treball". L'al·lusió al "progrés", avalava aquests processos malbaratadors. El cicle polític, com és sabut, ajuda poc i no entén de terminis que vagen més enllà dels períodes electorals. El context "desenvolupista" a què al·ludeixen els autors, inspirava moltes decisions en l'àmbit local, que tot plegat, progressaren en absència de mecanismes democràtics de control, transparència i dació de comptes per part dels servidors públics.

Sens dubte, l'esfera de la política ha tingut una responsabilitat ineludible. Per acció o omissió. Sobretot quan, de forma intencionada, van renunciar a les seues pròpies competències per a establir marcs d'ordenació vinculants en l'escala supramunicipal. Però tampoc va existir una societat civil que de forma majoritària ho exigira. Per açò, sempre he defensat que els contextos són molt més importants que els textos. Cultura territorial, context i percepció social

majoritària, són condició necessària per a l'aplicació d'una gestió sostenible del territori.

Molts dels exemples que ací s'estudien, podrien emmarcar-se en un extens grup d'episodis ocorreguts en moltes altres parts de l'Estat durant les últimes dècades. Tant se val que parlem de propostes d'urbanització insostenibles, socialment legitimades per majories locals, com del traçat d'infraestructures o la devastació de paisatges històrics o culturals. És més, el missatge de cautela, encara avui, trobaria certes dificultats per fer-se escoltar, i segurament seria encara percebut com a limitador de l'activitat econòmica i, en conseqüència rebutjat. Com bé saben els propis autors per experiència directa, quan en alguna ocasió algun col·lectiu o plataforma ha volgut transitar per la senda de les recomanacions del bon govern, aquestes persones o grups acaben estigmatitzats com contraris als interessos locals. Exemples en sentit contrari també existeixen, com fou el cas de Parcent, però són casos veritablement excepcionals. El llarg període de gestació de la bombolla especulativa immobiliària, ho va portar tot a l'extrem, i ens ha conduït a l'abisme econòmic, social i institucional.

En tot cas, és probable però no és segur, que ens trobem a l'inici d'una nova etapa. La coincidència en el temps d'un conjunt de grans tendències de fons, pròpies de les societats desenvolupades, a més del debat social derivat de les conseqüències negatives de l'actual recessió, tal vegada contribuiran al procés de maduració i canvi cultural. L'emergència de moviments i nous actors polítics en l'escala local i regional, la demanda creixent de més democràcia i major participació ciutadana, de nous valors ambientals, i la "tornada" al paisatge, van creant unes condicions més propícies per a evitar actuacions insostenibles. Només així les directives, recomanacions europees i els marcs legals vigents, aniran guanyant en eficàcia.

Alguns raonaments permeten, si més no, ser una mica més optimistes que fa tan sols set anys, quan el Col·legi de Geògrafs i el Col·legi d'Arquitectes d'Espanya feien públic el seu *Manifest per una Nova Cultura del Territori*. Un cert optimisme raonat en primer lloc, per la posició més activa demostrada per amplis sectors de la comunitat acadèmica i professional. Aquest monogràfic és un excel·lent exemple.

En segon lloc, l'extraordinària atenció prestada pels mitjans de comunicació a totes les qüestions relacionades amb l'especulació urbanística en l'ordenació del territori. En menys d'un lustre s'ha produït un canvi que ha sigut determinant, donat el paper fonamental dels mitjans de comunicació en la formació de les percepcions socials.

En tercer lloc, l'impressionant moviment ciutadà que ha anat adquirint rellevància en tota Espanya durant els últims anys. Des de cada lloc, molts

actors socials expressen també les seues reivindicacions i manifestacions a favor d'una altra forma d'entendre i gestionar el territori. L'experiència dels “*Salvem*” i la proliferació de plataformes, associacions, i fins i tot, de fundacions culturals “en defensa” o de “custòdia” del territori, són la millor expressió de la creixent recomposició social. En resum, un nou procés d'apoderament cultural. Aquesta comarca pot explicar alguns dels seus exemples, alguns d'ells referents a nivell internacional. També es redibuixa una nova geografia dels conflictes, expressada en aquest procés de maduració del context cultural. En altres països europeus, com per exemple a França, s'ha produït un intens moviment de protesta i reivindicació des dels territoris. També a Espanya s'està produint una clara transició de moviments socials del tipus “ací no”, cap a aquells que ja reivindiquen “així no”. El balanç provisional dels últims anys, és més que significatiu en la seua dimensió substantiva, relacional, simbòlica i política.

Però encara falta la incorporació sincera i eficaç dels poders públics a aquesta forma d'entendre l'acció de govern, d'entendre el territori i d'entendre la democràcia. Ara mateix dominen els discursos amb retòrica buida. Només el poder judicial, amb algunes sentències exemplars, comença a enviar algunes senyals positives en favor d'una altra forma de comprendre la relació existent entre la cultura, el territori i l'activitat productiva.

El contrapunt el trobem en alguns fets inquietants que pogueren fer pensar que determinats responsables públics entenen la recessió com un parèntesi. En primer lloc, episodis que he qualificat “d'urbanisme preventiu”, consistents en què determinats governs locals, s'han afanyat en plena recessió a requalificar sòl per a tenir-lo disponible una vegada es supere l'actual situació. En segon lloc, algunes iniciatives legislatives dirigides a simplificar i flexibilitzar la normativa referida, per tal d'afavorir l'activitat en el sector de la construcció esgrimint la recessió com a pretext.

La societat percep ara amb major claredat les conseqüències presents i futures d'un temps de desmesura, d'excessos i de desgovern territorial. És urgent incorporar-se al grup de països que han decidit fer seua una nova cultura del territori. No solament perquè el territori és referent identitari i llegat, sinó perquè la qualitat territorial és un actiu fonamental per a transitar cap a un nou model productiu. Però amb caràcter previ, és necessari escometre una nova agenda de reformes polítiques orientades a millorar la qualitat del sistema democràtic i de lluita contra el corrompiment polític. Algunes de les més importants i urgents, van des de la despolització dels òrgans judicials i la independència dels tribunals revisors de comptes, fins a l'aprovació de lleis que garantisquen la transparència, l'accés a la informació i la dació de

comptes obligatoris per a totes les administracions públiques, passant per la professionalització de les administracions, o la reforma radical de la legislació en matèria de fiscalitat i frau. Sobren documents i propostes, solament manca voluntat política per a impulsar-les.

Els territoris són cada cop més plurals. En cada lloc hi ha cada vegada més actors, amb desiguals valors i prioritats associades. Alguns d'ells han fet seues moltes de les corrents de fons abans esmentades. Açò explica la coexistència de mirades i cultures territorials diferents en un mateix territori, l'aparició de centenars de moviments socials que reclamen altres formes de governament, l'emergència d'una nova geografia dels conflictes i, en menor grau, una nova generació de polítics que apliquen els criteris del bon govern. Però segueix havent-hi una gran distància entre les visions teòriques i la realitat política. Una realitat que dificulta el progrés de les bones pràctiques de governament, i dificulta l'adopció de reformes institucionals que millorarien de bon tros, la qualitat de la nostra democràcia.

Sembla que alguna cosa està començant a canviar en l'imaginari col·lectiu de la nostra societat, però encara és prompte per a afirmar-ho de forma rotunda. Alguns ciutadans compromesos, com els autors d'aquest monogràfic, han fet bé el seu treball. Però ha de ser una majoria social la que s'incorpore a aquesta forma d'entendre el territori i d'estimar el seu País.

Joan Romero.
Catedràtic de Geografia Humana.
Institut Interuniversitari de Desenvolupament Local.
Departament de Geografia - Universitat de València.